

El Cant de la Sibil·la a l'actualitat

Francesc Vicens Vidal*

El Cant de la Sibil·la a Mallorca

Un dels elements que caracteritzen la nit de Nadal mallorquina és el Cant de la Sibil·la. Aquesta representació pertany a la tradició dels drames litúrgics medievals nadalencs, que és caracteritzada per una veu blanca alternada amb interludis musicals, que, vestida amb atributs distintius (espasa, túnica i birret), anuncia la vinguda del *jorn del Judici*. La identificació d'aquest element com un símbol d'identitat cultural i de diferenciació ètnica ha generat un esforç de revalorització i legitimació del Cant a tota l'illa de Mallorca. Des dels primers estudis d'orientació positivista, com els de l'Arxiduc Lluís Salvador o els d'Antoni Noguera i Balaguer, fins al dia d'avui podem parlar d'un fenomen emergent d'aquesta expressió musical, que es remunta al segle XIII.

Ressenya històrica

Segons una *Consuetudine de tempore* de la Seu de Palma, del segle XIV, es cantava la Sibil·la des de després de la Conquesta del rei en Jaume I. De la corona catalanoaragonesa arribaren breviaris i leccionaris que contenien els versos del cant. Segons un afegitó de 1433, es duia a terme una *processó de profetes* que eren interpel·lats per Sant Agustí. En aquesta processó hi participava el personatge de la Sibil·la, que era un nin vestit de dona que cantava la vinguda del Judici alternant-se amb dos capellans que formaven el cor.

Actualment no tenim cap document amb la música que cantava la Sibil·la d'aleshores. Només disposam d'un escrit del 1399 que menciona els atributs que portaven els profetes.

Les fonts que contenen el Cant escrit sense música són: un manuscrit del monestir de la Concepció, de finals del segle XIV, un brevariari del XVI, que va pertànyer a Santa Catalina Tomàs, amb els versets de la Sibil·la, i el *Llibre dels bons amonestaments* d'Anselm Turmeda de 1527.

Després, les prohibicions del Cant s'anaren succeint. La primera fou el

5 de desembre de 1572. Tres anys després, però, es tornà a autoritzar (segons l'acta capitular del 23 de desembre de 1575 de la Seu de Palma). La següent interrupció fou el 1666, a causa dels abusos interpretatius (com assenyala una instància de la Inquisició de 4 de desembre). Les pressions per reinstaurar el Cant foren evidents fins que l'arquebisbe Pedro de Alagón, l'any 1692, anul·là l'ordre de 1666. Des d'aleshores no s'ha trobat cap altre document que digui que s'hagués tornat a interrompre.

El Cant de la Sibil·la al segle XXI

Els escriptors que visqueren a cavall del segle XIX i el XX ens serveixen com a punt de partida per parlar del Cant de la Sibil·la a l'actualitat. Ells foren els responsables d'instaurar alguns dels valors ideològics actuals que s'han convertit en alguns dels tòpics més habituals. Des de l'Arxiduc fins a Francesc de B. Moll, passant per A. M. Alcover o Francesc Pujol, trobam referències a l'origen oriental-mossàrab del Cant a causa dels melismes de la melodia i al caràcter exòtic per la vinculació amb la Sibil·la Eritrea de l'Antiguitat grega. D'acord amb els paradigmes folklòrics vuitcentistes europeus, hi ha una veritable atracció per tot allò que difereix dels cànons culturals acadèmics, i l'àmbit de la cultura tradicional es pretén dotar d'un valor estètic i d'intemporalitat; hi ha una actitud de recerca de valors culturals dins narratives que generen discursos d'autenticitat herderiana, a la recerca de "l'ànima del poble" simbolitzada pel camperol. Els referents del passat i la perspectiva historiogràfica esdevenen agents actius per desencadenar els processos de legitimació de les pròpies tradicions. I és dins aquest context que la voluntat de persistència estètica del Cant preval per part d'aquests autors (les transcripcions melòdiques que ens en presenten ho demostren), ja que són conscients d'una vinculació amb el passat que no es vol interrompre i es vol conser-

La Sibil·la de Lluç.

var. Amb aquest criteri es transcriuen les melodies que es canten a Lluç i a la Seu, considerades per ells mateixos les més significatives i emblemàtiques; d'aquesta manera, i adequant la melodia als sistemes de notació musical convencionals, han contribuït a alterar el procés de transmissió oral del Cant que du implícit la transgressió melòdica, i a la seva homogeneïtzació estètica. Les maneres improvisades d'interpretar el Cant *galejant* la veu en un moment on aquest tret era considerat socialment prestigiós es va veure reemplaçat progressivament per les transcripcions i les narratives d'autenticitat que les acompanyaven¹. El *Cançoner Musical* de Josep Massot i Planes (1876-1943) ofereix quatre versions comentades del cant; de la quarta diu: *Tot i que avui encara s'utilitza, ja la canten amb algunes variacions que poden ésser filles tant de corrupcions dels que l'han ensenyada, com del mal gust popular artístic que pugui tenir el qui la canta. D'aquí se'n desprenen els efectes del testimoni de la identi-*

ficació de la transmissió oral i de les modificacions que devia incorporar el *sibil·ler* segons la capacitat de la seva veu. Bartomeu Torres, en l'*Àlbum musical de compositors mallorquines* (1893), afirma que la versió que es canta a Lluç és una versió *menys autèntica*. Aquesta idea visionària d'un passat immòbil arrelat en la tradició veu fàcilment en tots els intents d'actualització del Cant un sentit de poca cura i de mal gust envers la mateixa representació. Per aquest mateix motiu, les versions actuals són sovint qualificades de decadents, tot argumentant les diverses manipulacions sofertes i lamentant l'allunyament de la música popular de la modalitat grega de la qual suposadament deriva, i que representa a escala hipotètica les bases de la cultura musical occidental². Els paisatges sonors de cada individu sempre hauran estat vinculats a les modes musicals de cada moment i a la subjectivitat de les preferències, i aquestes irremeiablement han hagut d'influir en els hàbits musicals de les persones. Això explicaria la presència de la moda flamenca i del *cante jondo*, que arribà a Mallorca cap a finals del segle XIX i que, d'una manera paradoxal, va contribuir a consolidar aquest mite³.

D'aquesta manera, són els mateixos recopiladors els qui, d'acord amb la construcció d'un cànon cultural del propi país, decideixen el que és *autèntic*, i creen discursos intel·lectuals que són a la base dels principis que configuren la pròpia identitat⁴. La decisió de part del Consell de Mallorca de decretar la Sibil·la "Bé d'Interès Cultural" deixa entreveure una actitud proteccionista, sospitosa d'una imatge preconcebuda del que ha de ser el Cant de la Sibil·la com a emblema de mallorquinitat. Dins un panorama obert i diversificat de propostes en constant procés d'actualització de la tradició, aflora un model "encotillat", vinculat a una idea de patrimoni que, de la mateixa manera que un bé immoble, ha de perviure inalterat amb el referent de passat com a clau de legitimació.

Actualment, l'aprenentatge del Cant és divers segons l'indret, però ara es disposa de la partitura que esdevé un referent identificador i, per tant, és més difícil que la melodia es vegi alterada per algun d'aquests factors. Així, doncs, podem constatar les diferents variants melòdiques que caracteritzen alguns pobles precisament per la seva particular melodia del Cant. Dins el fenomen emergent en què

es veu immers el Cant de la Sibil·la, trobam un cert nivell de sacralització del fet representatiu, que en indrets com la Seu o Lluç és considerable. Antoni M. Alcover ens parla d'una pràctica que avui es recorda però que s'ha perduda i la descriu així: *amb l'espasa (sa sibil·la) taia el fil de les neules que va de banda a banda de l'església. Ja n'hi ha de grapades, quan es neulam cau per damunt sa gent. Ell si vols arribar a cap i no ets llest de mans, te quedes amb sa creu d'ets aubats!*⁵

Possiblement, la discriminació d'aquest element de la representació podria respondre a l'alt nivell de sacralització que ha adquirit.

Així, podem constatar trets diferenciadors i diversitat de models de representació, sempre dins uns mateixos patrons litúrgics, però la seqüència del Cant com a part de la litúrgia es desenvolupa amb diferències segons l'indret. El 13 de desembre de 1967 s'aprovà una ordre de celebració de les Matines a Mallorca on la Sibil·la es cantaria com a resposta a una lectura de l'Antic Testament (J. 1, 3), de manera que des d'aleshores es canta després de la primera lectura. Abans d'aquesta ordre, el Cant de la Sibil·la precedia les Matines.

Sense negar el valor inqüestionable de les matines de Lluç i de la Seu (pels seus valors religiosos i emblemàtics), també podem posar esment als processos socials que durant les festes nadalenques es van repetint arreu de Mallorca i que giren entorn del Cant de la Sibil·la.

Si observam atentament els elements constitutius del Cant de la Sibil·la de diferents indrets trobarem que cada lloc crea peculiaritats formals en funció dels seus valors i de les expectatives que es creen els mateixos feligresos, però sempre amb el rerafons comú del valor de la representació en si com a símbol d'identitat.

Així, podem dir que com més impecable és la vestimenta del sibil·ler/a té tendència a adquirir més rellevància social. Les descripcions que trobam en els estudis del *Diccionari Alcover-Moll* fan referència als *sibil·lers/es* que cantaven a les esglésies gòtiques. La que ens descriu Massot i Planes al seu *Cançoner* ens parla d'*una túnica blanca molt fina que arriba fins als peus i una sobrevesta que arriba fins als genolls, de seda vermella amb cinyell, i folgades mànegues amb puntes i bufades amb una mitra oriental de la qual penja un vel de fina gasa blanca que cau per l'esquena*. Naturalment no a totes les esglésies trobam tantes sofisticacions; vestimen-

La Sibil·la de Sa Pobra.

tes més senzilles, sovint sense espasa ni guants, o simplement vestida de blanc és el que trobaríem a les esglésies que amb menys mitjans recreen sibil·les amb molt d'entusiasme. Per exemple, en alguns pobles (Consell, Maria de la Salut, Santanyí o Sóller, entre altres) s'aplaudeix i fins i tot es xiula a la Sibil·la després d'haver cantat els versets de *Lo Jorn*. Aquesta és una pràctica espontània que respon a l'entusiasme del poble i de la popularitat que té l'interpret entre els fidels. En canvi, als llocs on l'activitat està més sacralitzada i professionalitzada aquesta acció ni es concep. Un altre tret diferenciador és la manera de cantar. En certa manera cada forma de cantar representa un arquetipus social determinat que només resulta variable en els llocs on el Cant de la Sibil·la està menys teatralitzat. Així, a la Seu canta una soprano professional o en el monestir de Lluç un membre avançat de l'escolania, mentre que a les parròquies de barriada de Palma o en alguns pobles el Cant

de la Sibil·la el pot cantar qualsevol veu blanca que pugui entonar la melodia (que a vegades pot ser una soprano professional). Encara que tot apunta cap al model acadèmic.

L'acompanyament instrumental té la funció de deixar respirar al sibil·ler/a entre estrofes i els criteris a seguir també són molt variables. L'orgue és l'instrument que caracteritza el timbre de la majoria de les festes religioses i pel que fa al Cant sibil·lí representa fidelitat a la tradició. A Lluc i a la Seu els interludis responen a música de tradició escrita culta-acadèmica, mentre que a altres indrets trobam una actitud generalitzada on s'improvisa música amb criteris aleatoris segons l'emplaçament i les persones que interpreten que poden variar cada any. A parròquies com la de Felanitx, els interludis comencen essent improvisats, però la seva reiteració d'any en any ha fet que persisteixin en el temps en la successió d'organistes.

Moltes vegades l'elecció de les cites dels interludis corresponen a la imatge del Nadal que té el mateix executant, ja que en alguns s'ha pogut escoltar cites de melodies populars catalanes, com *Fum, fum fum* (a Artà), *Vou veri vou* (a Felanitx), *El cant dels ocells* (a Santanyí), *Hi ha neu a la muntanya* (a Campos). Pel que fa a la qüestió de si ha de ser un nin o una nina qui encarni la Sibil·la, hi ha diversitat d'opinions:

- Hi ha qui intenta legitimar el Cant defensant la continuïtat històrica i, per tant, optant per un nin (*pueri cantore*).
- Hi ha qui diu que el resultat estètic hauria de prevaler per sobre de tot i, per tant, hauria de ser la millor veu del poble, independentment de l'edat i del gènere.
- I hi ha qui defensa la feminitat del personatge des que a partir del Concili Vaticà II foren admeses a l'àmbit de l'altar (fins aleshores restringit) i, per tant, des d'aleshores han anat adquirint aquest àmbit.

Però només en el cas de les esglésies i dels convents el tema del gènere és evident.

Els sibil·lers/es sovint deixen entreveure una conducta diferenciada determinada per la representació del cant. Sabem que l'alimentació dels protagonistes que interpretaran la Sibil·la s'especialitza des del moment que són elegits. Fruïtes seques i vi dolç, perquè suavitzen la veu.

Durant el període nadalenc trobam algunes activitats que es duen a terme dins un àmbit diferent al de les Mati-

nes. *La Festa de la Sibil·la*, per exemple, es realitza a alguns pobles (com Consell o Felanitx) i es ve representant d'ençà de 1933 per la Capella Mallorquina, el dia de la segona festa de Nadal.

Aquesta *Festa* ens serveix per explicar els nous àmbits que va adquirint la Sibil·la dins altres marcs contextuals diferents als de la Nit de Nadal. Conferències i audicions comentades, programes de ràdio, concerts nadalencs que incorporen el Cant en els seus programes, ressenyes periodístiques i entrevistes a sibil·lers/es serveixen per legitimar i reafirmar el cant.

També disposam d'un bon nombre d'enregistraments diferents: des de la versió del grup d'estètica *New Age* (Dead Can Dance) fins a les versions "històriques" de Jordi Savall argumentades sobre hipòtesis interpretatives, passant per les de cantautor, com la de Maria del Mar Bonet o Rosa Zaragoza. Cada una d'aquestes propostes discogràfiques responen a actituds, expectatives i valors socials diferents, i no són fidels al mode com es representa el Cant de la Sibil·la la Nit de Nadal; justifiquen la seva raó de ser en valors socials i estètics que responen a noves expectatives creades com la *New Age*, l'etiqueta de *música antiga* (relativa a una nova manera d'interpretar) o a la cançó d'autor. Alhora, aquestes noves expectatives poden condicionar la manera de dur endavant el Cant.

El llenguatge periodístic sovint testimonia aquesta alteració d'elements teatrals condicionada i mediatitzada per la audiència. La retransmissió televisiva de Matines a Mallorca que s'ha fet fins ara deixa entreveure un procés selectiu dels emplaçaments de més antiguitat⁶. Podem dir que l'indret legitima la qualitat de l'actuació independentment de la seva realitat representativa.

Cadascuna d'aquestes representacions del Cant de la Sibil·la crea motivacions i expectatives diferents. Per una banda, hi hauria el valor dels símbols de la tradició nadalenca, on els elements teatrals assoleixen gran importància i que, teològicament, són secundaris, però que passen a tenir un valor fonamental, i, per altra banda, hi hauria el desig de celebrar la festa religiosa com a motivació principal i que du implícita les representacions que li són pròpies.

Aquesta diversitat de comportaments que hem vist ens permet observar les diferents posicions que adopta Mallorca vers les tradicions nadalenques. En tots els casos trobam trets formals i representatius semblants,

però la voluntat i els valors que enrevoquen el Cant poden arribar a divergir considerablement. Per tant, seguint la Sibil·la en els seus diferents àmbits, podem trobar la diversitat d'imatges de l'enteniment de nosaltres mateixos i, per tant, de la pròpia cultura. ■

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES:

- ALCOVER, A.M. *Ses matances i ses festes de Nadal* (Ed. Moll, Biblioteca «Les Illes d'Or», 68, Palma 1957).
- ALCOVER-MOLL, *Diccionari Català-Valencià-Balear*, Ed. Moll, Palma, 1980, vol. IX.
- ANGLÈS, Higiní. *La música a Catalunya fins al segle XIII*, UAB-BC, Barcelona, 1988 (1935).
- DÍAZ, L. "Los guardianes de la tradición: el problema de la 'autenticidad' en la recopilación de cantos populares", a *Antropología XV-XVI* (1998), pàg. 91.
- GÓMEZ MUNTANER, Maricarmen. *El canto de la sibila* (Cataluña y Baleares), Madrid, 1997, vol. 2.
- LLABRÉS, Pere. *Celebrar Nadal a Mallorca*, Publicacions del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, núm. 9, Palma (1990).
- MASSOT I PLANES, J. *Cançoner musical de Mallorca*, Sa Nostra, Palma, 1984.
- MARTÍ, Josep. *El folklorismo. Uso y abuso de la tradición*, Ronsel, Barcelona, 1996.
- MARTORELL, A. *Sempre viva*, Palma: Direcció General d'Educació, pàg. 7-8. Annex "Breu introducció a l'estudi i coneixença de la teoria modal grega de l'època clàssica", 1992.
- PUJOL, Francesc. *El cant de la Sibil·la*, Bolletí del Centre Excursionista de Catalunya, Barcelona, 1918.
- SALVADOR, Lluís. *Die Balearen*, Olaneta, Palma, Ed. Facsímil 1984 (1897).

¹ "Galejar la veu" és un terme estètic referit al moviment melòdic de la veu i a la conducció melismàtica d'aquesta. Ve determinat per l'ornamentació generosa de la melodia estructurada amb gammes sonores diferents dels models acadèmics actuals.

² MARTORELL, A. *Sempre viva*, Palma: Direcció General d'Educació, pàg. 7-8. Annex "Breu introducció a l'estudi i coneixença de la teoria modal grega de l'època clàssica".

³ Per a Samper, el coneixement d'aquest gènere podria venir del temps en què els joves mallorquins començaren a sortir de l'illa, temporalment, per anar a fer el servei militar a diferents indrets de la Península i l'assimilaren ràpidament. SAMPER (1994:81).

⁴ DÍAZ, L. "Los guardianes de la tradición: el problema de la 'autenticidad' en la recopilación de cantos populares", a *Antropología XV-XVI*, (1998), pàg. 91.

⁵ ALCOVER, A.M. *Ses matances i ses festes de Nadal* (Ed. Moll, Biblioteca «Les Illes d'Or», 68, Palma de Mallorca 1957).

⁶ Selva (24-12-, Telenova), Lluc (24-12-1999, Canal 33) i la Seu (24-12-1996, Canal 4 TV).

Lluc

REVISTA DE CULTURA I D'IDEES

NÚMERO 843 · ANY LXXXIV
GÈNER · FEBRER 2005
REVISTA BIMESTRAL

EDITA

L'espurna
edicions

DIRECTOR
Damià Pons i Pons

DIRECTOR EDITORIAL
Pere Fullana i Puigserver

CONSELL DE DIRECCIÓ
Leonard Muntaner i Mariano
Andreu Ramis i Puig-gros
Daniel Torres Consuegra

CONSELLER DELEGAT
Gabriel Seguí Trobat

CONSELL DE REDACCIÓ
Josep Amengual i Batle
Joan Arrom Nadal
Nadal Bernat i Salas
Francesc Bujosa i Homar
Rosa Maria Calafat Vila
Francesca Comas i Rubí
Josep Lliteras i Vidal
Gabriel Janer Manila
Bartomeu Martínez i Oliver
Antoni Mas i Forners
Joan Mas i Vives
Joan Mir i Obrador
Rosa Planas i Ferrer
Antoni Salamanca i Pericàs

REDACCIÓ, ADMINISTRACIÓ,
PUBLICITAT I SUBSCRIPCIONS
I DISTRIBUCIÓ
L'espurna edicions, s.l.
C/ Joan Bauçà, 33 - 1er
07007 Palma de Mallorca
a/e: direcciolluc@yahoo.es
Tel. 971 25 64 05
Fax: 971 25 61 39

CORRECCIÓ LINGÜÍSTICA
Agustí Aguiló i Llofriu

DIRECCIÓ D'ART
Coc 33 Serveis Editorials

COBERTA
Lluís Juncosa, 2005

ESTAMPACIÓ I FOTOCOMPOSICIÓ
Gràfiques Mallorca
(Inca - Mallorca)

ISSN: 0211-092 X
Depòsit Legal: PM - 276 - 1958

AQUESTA ÉS UNA PUBLICACIÓ PLURAL QUE NO
COMPARTeix NECESSÀRIAMENT LES OPINIIONS
EXPRESSADES EN ELS ARTICLES SIGNATS. L'OPINIÓ
DE LLUC S'EXPRESSA MITJANÇANT ELS EDITORIALS.

SUMARI

· Enguany, el dibuixant Lluís Juncosa	2
EDITORIAL	
· IB3, entre la prevenció i l'expectativa	3
D'ARA, DEL PAÍS I DEL MÓN	
· Jaume Garau: <i>Europeus de segona classe.</i> <i>Comparació entre Malta i les Illes Balears</i>	4
DIÀLEGS	
· Planas i Sanmartí: <i>Joan Moll i Marquès,</i> <i>la passió per la música</i>	7
TORRE DEL RAM	
· Imma Tubella: <i>Els bàrbars potser no arribaran mai</i>	11
· Josep Moll Marquès: <i>Una targeta molt verda</i>	11
· Llorenç Valverde: <i>Porto Alegre</i>	13
DOSSIER: MÚSIQUES, DE LA TRADICIÓ A L'ACTUALITAT	
· Francesc Vicens Vidal: <i>El Cant de la Sibila a l'actualitat</i>	14
· Damià Pons i Pons: <i>Els concerts de la</i> <i>Capella Nacional Russa a Mallorca (1895)</i>	17
· Bartomeu Jaume Bauzà i Miquel Estelrich i Serralta: <i>Jaume Mas Porcel i El Castell d'Iras i no Tornaràs</i>	20
· Planas i Sanmartí: <i>Juventuts Musicals</i>	22
· Francesc Vicens Vidal: <i>La bibliografia musical a les Balears,</i> <i>del 2001 al 2004. L'estat de la qüestió</i>	25
· Miquel Cardell: <i>Va de folk: la collita del 2004</i>	31
L'OPINIÓ DE...	
· Miquel Àngel Sancho	35
HISTÒRIA, CULTURA I SOCIETAT	
· Josep Amengual i Batle: <i>Una sacsada a la historiografia balear?</i> <i>La Història de les Illes Balears (HIB) d'Edicions 62</i>	36
· Alfons Sureda Carrión: <i>Memòria de Josep Sureda i Blanes</i>	41
· Catalina Borràs Llinàs: <i>Amor de cans, de Maria Antònia Oliver.</i> <i>Un diàleg rexit</i>	43
EL LECTOR VIRTUAL	
· Miquel Bezares: <i>Cànon virtual I</i>	47
A LA CIUTAT DELS LLIBRES	
· Victor Gayà: <i>La metàfora emmascarada</i>	49
NOTES DE LECTURA	
· Joan Melià: <i>Assumpta Fargas i Riera; Teresa Puntí i Jubany (coord)</i> <i>Actes del 3r Simposi sobre l'ensenyament del català</i> <i>a no catalanoparlants</i>	51
· Miquel Àngel Maria: <i>Bartomeu Bennàssar.</i> <i>El futur de la teologia moral</i>	52
· Rosa Planas: <i>Guillem Bibiloni Vich. A la luz temblorosa de una vela</i>	53
· Llorenç Carrió i Crespí: <i>AA.DD. La immigració,</i> <i>països emissors i les Illes Balears</i>	54
· Miquel Pasqual: <i>Xavier Margais. Bunyola. Amb la por al cos</i>	54
· Pere Antoni Pons: <i>Joseph Conrad. Una avançada del progrés</i>	55
· Maria Gayà i Maimó: <i>Jaume Cabré. Les veus del Pamano</i>	56
· Sònia Capellà i Soler: <i>Carme Riera. La meitat de l'ànima</i>	58
MOSTRADOR	
· Novetats editorials	59